

УСНО-ІСТОРИЧНА МЕТОДИКА В НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ТА ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті розкривається питання комплексного підходу до застосування усно-історичної методики в освітньому процесі у вищих навчальних закладах на прикладі досвіду Запорізького національного університету, охарактеризовані етапи знайомства студентів з теоретичними та практичними аспектами усної історії в контексті загально наукових студій регіонального дослідницького осередку.
Ключові слова: усна історія, усно-історичне джерело, освітній процес.

Питання гуманізації суспільного життя та академічної історичної науки, що в останній час набуває все більше актуальності, знаходить своє відображення й в системі освіти. Одним з найбільш активно розроблюваних проблемних питань гуманізації освіти є шляхи та засоби реалізації зазначених принципів. Вочевидь, вирішення такої складної за своєю сутністю проблеми потребує додаткової уваги і, перш за все, в площині теоретико-методичних розробок. На сьогоднішній день в навчально-методичному арсеналі історичної науки представлено вдосталь підходів по викладанню у вищих навчальних закладах, і один з них, що почав завойовувати популярність нещодавно – усна історія. Будучи багатоскладовою за своїм наповненням та тлумаченням, усна історія розглядається одночасно як метод, результат дослідження та навчальна дисципліна, що відкриває широкі можливості використання усно-історичних досліджень в галузі підготовки професійних істориків, як з точки зору науково-методичної професійності, так й реалізації постулатів гуманізації історичної освіти в цілому.

До питання широкого залучення усно-історичної методики до освітнього процесу неодноразово зверталися як вітчизняні дослідники, так й поза межами українського історіографічного простору. Зокрема, можна згадати розробки Хубової Д.М. російської дослідниці, що представила методичні рекомендації для вивчення питань усної історії для студентів історичних факультетів вищих навчальних закладів [1]. Більш глибоко представила питання усної історії в освітньому процесі Щеглова Т.К. у підготовленому нею навчальному посібнику для студентів вищих навчальних закладів [2].

Серед українських дослідників варто виділити публікації Грінченко Г.Г., що відзначаються не лише глибиною представлених навчально-методичних розробок, але й можливістю ознайомлення із зразками західних теоретико-методичних наробок стосовно аналізу усно-історичних джерел [3]. Не менш цікавою у зв'язку з цим буде й розробка представників Центру усної історії з Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету ім. Г. Сковороди, які спробували максимально охопити в своїй публікації коло питань пов'язаних із організацією усно-історичного дослідження та подальшою обробкою матеріалів [4]. Однак, не зважаючи на вагомий внесок дослідників у справу популяризації усної історії як навчальної дисципліни та розробки основних постулатів її реалізації в даній іпостасі, все ж залишається певна лакуна у питаннях комплексного застосування можливостей усно-історичної методики у навчальному процесі та проведенні ґрунтовних дослідницьких проектів.

Метою нашого нарису є визначити та охарактеризувати складові елементи комплексного підходу до застосування усно-історичної методики в освітньому процесі у вищому навчальному закладі.

Залучення студентів до реалізації певних дослідницьких проектів через їх роботу з історичними джерелами безсумнівно підвищує рівень підготовки професійних істориків та дозволяє впроваджувати принципи гуманізації безпосередньо через практичну діяльність. В даному випадку методика усної історії дозволяє студентам-дослідникам безпосередньо працювати із першоджерелом – людиною, яка є представником певної соціокультурної ситуації та носієм певних історико-культурних характеристик. В питанні реалізації комплексного підходу стосовно впровадження усної історії в освітній процес має певні перспективи досвід, що був набутий в ході проведення студентських практик на історичному факультеті Запорізького національного університету.

Сучасна історична освіта характеризується активним устремлінням до гуманізації знань, відступаючи від формалізованих та спрощених схем тлумачення суспільних процесів. Одним з проявів даної тенденції є розширення сфери застосування методів усної історії як в наукових дослідженнях, так й освітньому процесі. Залучення матеріалів усної історії допомагає студентам при вивченні суспільних процесів ХХ століття через наближення до носія конкретного історико-культурного досвіду.

На історичному факультеті Запорізького національного університету процес впровадження методів усної історії для студентів має кілька рівнів – ознайомлення із спеціальною історичною дисципліною «усна історія», обговорення питань усно-історичних досліджень на засіданнях студентської наукової проблемної групи та участь в етнографічно-археологічній експедиції, в ході якої студенти самостійно проводять інтерв'ювання. Багаторівнева схема ознайомлення студентів з методикою усної історії дозволяє не лише полегшати процес засвоєння основних її постулатів, але й сприяє випрацюванню відповідних якостей, котрі можуть бути зреалізовані в процесі підготовки студентських дипломних проектів.

Розглянемо більш детально процес впровадження усно-історичної методики в освітній процес окремо на кожному з етапів. Отже, студенти-першокурсники починають своє знайомство з даною методикою опосередковано, через спрямування уваги на питання усної історії в контексті вивчення навчального курсу

«Спеціальні історичні дисципліни». На даному етапі студенти лише знайомляться з фактами виникнення та інституалізації усної історії в академічному середовищі історичної науки, а також загально теоретичними аспектами застосування усно-історичної методики при вивченні тих або інших історичних проблем. Фактично, даний етап є ознайомчим не лише по формі, але й за змістом, відповідно до свого основного завдання – сформувати у студентів стійке поняття щодо змісту усно-історичної методики та її місце в наборі історичних методів дослідження.

Більшою глибиною теоретичного та практичного засвоєння усно-історичної методики відзначаються наступні два етапи, що знаходяться у певного роду взаємопов'язаності, оскільки об'єднані не лише в часовому просторі, але й в інтелектуальному. Мова йде про роботу студентів в науковій проблемній групі «Усна історія: теорія та практика», яка зорганізована на історичному факультеті, та безпосередня участь в етнографічно-археографічній експедиції в період проходження навчальної практики – дані види роботи представлені на третьому курсу навчання студентів.

Залучення студентів саме на третьому курсі навчання до роботи наукової проблемної групи з питань усної історії пов'язано, перш за все, із співпадінням проведення навчальної практики в процесі якої й застосовується активно усно-історична методика. Робота в проблемній групі передбачає більш глибоке знайомство з процесом становлення та розвитку усної історії як напрямку історичних досліджень та інституалізації даної методики в західній історичній науці при паралельній розробці питань розвитку усно-історичних методів у вітчизняних наукових колах. Окрема увага приділяється питанням організації усно-історичного інтерв'ю та психологічної підготовки студентів до його проведення, що має створити сприятливі передумови, в майбутньому, налагодженню контактів з респондентом. Фактично студенти знайомляться з процесом «створення» усно-історичного джерела, який є результатом інтерв'ювання, таким чином, формуючи чітке уявлення про місце усної історії в джерельній базі історії ХХ століття. Психологічні аспекти інтерв'ювання студенти апробують безпосередньо в режимі роботи проблемної групи, через організацію інтерв'ю, участь в яких беруть як самі студенти, так й викладачі факультету.

Наступним кроком на шляху володіння усно-історичною методикою для студентів виступає реалізація одного з основних моментів археографічної обробки матеріалів інтерв'ювання – створення транскриптів. Саме на цьому етапі відбувається не просто знайомство, а безпосередня участь в археографічній обробці усно-історичних джерел, що випрацьовують у студентів знання та навички в галузі польової та камеральної археографії. Особлива увага приділяється формуванню у студентів чіткої уяви про важливість передачі в письмовому варіанті тексту усього емоційно-психологічного забарвлення, що притаманні аудіо записам інтерв'ю, як одному з найважливіших факторів побутування усних історій в якості історичного джерела. На даному етапі робота в науковій проблемній групі завершується.

Логічним продовженням і, фактично, кульмінацією процесу оволодіння усно-історичною методикою для студентів історичного факультету є участь в етнографічно-археографічній експедиції в контексті проходження навчальної практики. Практика студентів третього курсу проходить в рамках реалізації спільного науково-дослідницького проекту Запорізького національного університету та запорізького наукового товариства ім. Я. Новицького по вивченню селянської культури Південної України, в межах якого, однією із задіяних методик виступає усна історія.

Комплекс робіт, що виконуються студентами в ході експедиції схожий з тим набором, що реалізуються в ході роботи студентської наукової проблемної групи спрямований на формування основних знань та вмій в галузі роботи з усно-історичними джерелами. Як правило, студенти проходять практику «в полі», безпосередньо працюючи з респондентами та одночасно, у другій половині робочого дня, створюють транскрипти записаних інтерв'ю. Це лише одна складова, освітня, інший бік являє собою наявність зібраного в ході експедиції усно-історичного матеріалу, який передається на зберігання до Рукописного відділу Запорізького відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, створюючи тим самим колосальний заділ для джерельної бази майбутніх досліджень з історії півдня України, включаючи й дипломні проекти студентів історичного факультету Запорізького національного університету.

Одним з позитивних результатів комплексного підходу у питанні реалізації усно-історичної методики в наукових дослідженнях та освітньому процесі у вищому навчальному закладі, можна назвати публікацію багатотомного археографічного видання «Усна історія Степової України» [5], а також ціла низка наукових статей, в яких розкриваються не лише фактологічні складові історії південноукраїнського регіону, але й теоретичні питання усної історії та місця антропоцентрично орієнтованих методів в сучасній історичній науці [6–14].

Звісно, така складна та різнобічна тематика потребує ще додаткових досліджень та пошуку нових точок дотику, отже сподіваємося ще знайде своє відображення у вітчизняному історіографічному просторі. Разом з тим, досвід взаємодії галузі освіти та наукових пошуків в рамках вищого навчального закладу через призму усно-історичної методики, реалізований в Запорізькому національному університеті відкриває шлях до більш глибоких напрацювань в даному напрямку та формулювання нових проектних пошуків стосовно форм симбіозу академічної науки та освітнього процесу.

Джерела та література

1. Хубова Д.Н. Устная история. «Verba Volant.» / Хубова Д.Н. [методическое пособие]. – М.: РГГУ, 1997. – 64 с.
2. Щеглова Т.К. Устная история: [учебное пособие] / Щеглова Т.К. – Барнаул: АлтГПА, 2011. – 364 с.
3. Грінченко Г. Г. Усна історія: Методичні рекомендації з організації дослідження: Для студентів і аспірантів / Грінченко Г. Г. – Х. : Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна, 2007. – 28 с.

4. Нагайко Т. Ю. Методичні рекомендації з організації та проведення наукових досліджень з питань вивчення історичного минулого сільських населених пунктів засобами усної історії [для студентів історичних факультетів] / Т.Ю. Нагайко, А.О. Іваненко. – Переяслав-Хмельницький, 2005. – 33 с.
5. Усна історія Степової України / Запорізький край. – Запоріжжя: АА Тандем, 2008. – Т. 1. – 516 с.
6. Білівненко С. М. Методика збирання усних свідчень з історії голодомору 1932–1933 років / С.М. Білівненко // Голодомор 1932–1933: Запорізький вимір. – Запоріжжя: Просвіта, 2008. – С. 189–196.
7. Головка Ю. І. Сприйняття закордоння та іноземців в усній традиції південноукраїнського села ХХ століття / Ю.І. Головка // Усна історія: теорія та практика / [Упорядники Бойко А., Білівненко С., Головка Ю. та інші]. – Запоріжжя: Тандем-У, 2008. – С. 23–28.
8. Іріоглу Ю. О. Організація усно-історичного інтерв'ю / Ю.О. Іріоглу // Усна історія: теорія та практика / [Упорядники Бойко А., Білівненко С., Головка Ю. та інші]. – Запоріжжя: Тандем-У, 2008. – С. 8–15.
9. Іріоглу Ю. О. Усна історія: становлення, проблеми, концепції / Ю.О.Іріоглу // Усна історія Степової України / Запорізький край. – Запоріжжя : АА Тандем, 2008. – Т.1 – С. 74–94.
10. Іріоглу Ю. О. До питання визначення термінів «усна історія» та «усноісторичне джерело» / Ю.О. Іріоглу // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. – Том 22. – К., 2011. – С. 398–404.
11. Мільчев В. І. Козацькі наративи ХVІІІ століття як джерело дослідження соціальної історії Запорозжя / В.І. Мільчев // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя: ЗНУ, 2011. – Вип. ХХХ. – С. 244–251.
12. Мільчев В. І. Особливості виникнення / створення та побутування усних наративів у середовищі запорозького козацтва ХVІІІ століття / В.І. Мільчев // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя: Просвіта, 2008. – Вип. ХХІІ. –С. 187–195.
13. Молдавський Р. Л. Особливості опитування людей похилого віку / Р.Л. Молдавський // Усна історія в науковому дослідженні : матеріали всеукраїнської наукової конференції, (Запоріжжя, 23–24 травня 2008 р.) – Запоріжжя: Тандем-У, 2008. – С. 46–49.
14. Савченко І. В. Усний історичний наратив як джерело з історії повсякдення невеликих міст 20-х-30-х рр. ХХ ст. (на матеріалах археографічної експедиції Запорізького наукового товариства ім. Я. Новицького) / І.В. Савченко // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. – Вип. 11. – Історія. – К., 2012. – С. 44–48.

Ириоглу Ю. А. Устно-историческая методика в научных исследованиях и образовательном процессе в высшем учебном заведении

В статье раскрывается вопрос комплексного подхода к использованию устно-исторической методики в учебном процессе в высших учебных заведениях на примере Запорожского национального университета, охарактеризованы этапы ознакомления студентов с теоретическими и практическими аспектами устной истории в контексте общенаучных студий регионального исследовательского центра.

Ключевые слова: устная история, устно-исторические источники, образовательный процесс.

Irioglu Yu. O. Oral-historical methods in academic research and educational process in institutions of higher education.

The article reveals the complex approach to applying oral-historical methods in educational process in institutions of higher education on the example of Zaporizhzhia National University. The work characterizes the stages of teaching students theoretical and practical aspects of oral history in the context of general academic studies of the regional research circle.

Keywords: oral history, oral-historical source, educational process.